

Dicționar istoric

TERITORII DIN TRANSILVANIA INTEGRATE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI — EXPRESIE A UNITĂȚII ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU (SEC. XV—XVII)*

A M L A Ș U L. Regiune aflată în sudul Transilvaniei la vest de Sibiu, la poalele munților Cibinului străbătută de apa Cibinului, vatră strămoșească a poporului român. Când au venit în aceste părți ungurii (inceputul sec. X) au numit-o „Sylva Blachorum et Bissenorum“. După constituirea primelor cnezate provenite din obști sătești având ca centru politico-administrativ cetatea Amlaș (Salgo) menționată în 1322, acest teritoriu a făcut parte din Țara Românească condusă de Basarab I. După lupta de la Posada (1330), aceasta a fost constituită într-un ducat, vasal regelui Ungariei. Cîteva decenii mai târziu, în 1366, lui Vladislav I (Vlaicu), domnului Țării Românești i s-a restituit ca feudă acest ducat de către Ludovic de Anjou, regele Ungariei. O delimitare a teritoriului ducatului din 1366 atestă existența unui număr de 11 sate (Săliște, Galeș, Valea, Sibiel, Cacova, Apoldul de sus, Firthydorf, Topîrcea, Chirna vodă, Săcele, Orlat) unele din ele menținându-se și azi. Într-un hrisov din 1368 Vladislav I (Vlaicu) se intitulează „voevod transalpin și duce de Amlaș“. Amlașul a fost stăpînit apoi de domnii Țării Românești fără întrerupere pînă la vremea lui Vlad Țepeș intitulîndu-se cînd „herțeg“ (duce) de Amlaș sau „povățuitor“ (în sens de conducător) de Amlaș (de ex. Dan al II-lea în 1429, Vlad Dracul în 1437), Sub Vlad Țepeș în anii 1457, 1459 și 1460 se efectuează un control direct al domniei asupra acestui teritoriu prin întreprinderea de expediții împotriva pretendenților la tronul Țării Românești adăpostiți în acest loc. Deteriorarea relațiilor dintre Țara Românească și Ungaria la mijlocul secolului al XV-lea a avut drept urmare dăruirea acestui ducat de către Iancu de Hunedoara orașului Sibiu. După 1476 domnii Țării Românești n-au mai stăpînit efectiv Amlașul dar în titulatura lor pînă la Mihail al III-lea Radu (1658—1659) apare ducatul acesta ca un drept asupra pămîntului străbun înstrăinat. Pe timpul stăpînirii Amlașului, domnii Țării Românești au numit pîrcălabi care din cetatea Amlaș (Salgo) supravegheau comerțul sașilor, percepeau taxe vamale de la aceștia și încasau dările de la localnici. În preajma încheierii păcii de la Carlovitz, Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești (1688—1714) revendica Curții din Viena includerea la țara sa a Amlașului „așa cum a fost din vechime“.

BANATUL SEVERINULUI. Teritoriu din sud-estul Banatului, care cuprindea și o parte din extremitatea vestică a Olteniei (jud. Mehedinți) iar în antichitate a făcut parte din Dacia Malvensis și unde în evul mediu timpuriu s-a constituit într-o formațiune politică românească rezultată din unirea obștilor țărănești locale. Multă vreme independent, acesta a fost ocupat de regatul Ungariei la mijlocul secolului al XIII-lea (c. 1260) după războiul ungaro-bulgar în scopul apărării în viitor a voevodatului Transilvaniei și Ungariei. Centrul politico-administrativ al acestui teritoriu de margine (banat) s-a aflat în cetatea

* Textul de față a făcut obiectul unei prelegeri ținute în iulie 1988, la Cluj-Napoca, în cadrul Lectoratului de vară al Societății de Științe Istorice din R. S. România.

Severin de pe malul Dunării. Avînd o suprafață de aproape 4 000 km.p. acesta era limitat la sud de apele Dunării între Moldova nouă și Hinova, la est de o linie care de la Hinova se îndrepta spre NV pînă la ohaba Cloșani și de acolo se oprea la muntele Retezat, la vest de o linie ce pleca de la Moldova nouă spre NE pînă la Poarta de Fier a Transilvaniei trecînd pe la est de cetatea Hadia și tîrgurile Sebeș și Caran; în cuprinsul acestui teritoriu se aflau cetăți mai ales pe valea Timișului superior și Mehădiei și localități locuite de români ca de ex. Bahna, Jidovița, Mehădia, Vodița, Orșova, Crușovat, Jablanița, Teregova, etc. unele existente și azi. În 1247 Banatul Severinului a fost dăruit Cavalerilor Ioaniți iar mai tîrziu a intrat succesiv în stăpînirea voevodatului lui Litovoi din nordul Olteniei și sudul Transilvaniei (1272) și a Țării Românești sub conducerea lui Basarab I (1323—1330). Pierdut pe timpul domniei lui Nicolae Alexandru, Banatul Severinului a reintrat în stăpînirea Țării Românești în 1366 pe timpul lui Vladislav I (Vlaicu) ca urmare a normalizării relațiilor politice româno-ungare, stăpînire care s-a continuat apoi cu unele întreruperi pînă în timpul domniei lui Radu al II-lea Praznaglava (1425). În acest răstimp unii din domnii Țării Românești au dispus de bunurile funciare ale teritoriului făcînd danie de moșii unor mînăstiri, ca de ex. Vladislav I (Vlaicu) a dat mînăstirilor Vodița și Tismanea satele Bahna și Jidovița, Mircea cel Bătrîn mînăstirilor Tismania satele Jarcovaț și Brasnița, Coziei satele Gradanovăț și Miclăușevaț iar Coziei și Cotmenii satul Curile, danii confirmate de Radu II Praznaglava. Alți domni munteni au purtat lupte împotriva otomanilor în Banatul Severinului, de ex. Dan I în 1383—1386, Dan al II-lea în 1426 în colaborare cu Pipo Spano de Ozora, comitele Timișoarei și comandantul cetății Severinului în 1424. Cît timp au stăpînit acest teritoriu domnii Țării Românești au adăugat la titulatura lor pe hrisoave calitatea de „banus de Zeurino” sau „banus de Zewerino” iar din 1391 s-a aflat în sfatul domnesc un mare dregător cu titlul de ban, care avea numai atribuțiuni, militare, judecătorești și administrative în acest teritoriu cît și pe o mare întindere a Olteniei. În 1406 a avut loc în cetatea Severin o întîlnire între Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei în timpul căreia s-au stabilit noi acțiuni antiotomane precum și întărirea cetăților din regiune. După ce a reintrat în stăpînirea Ungariei și s-a reorganizat acest teritoriu prin mutarea reședinței comandantului militar de la Severin la Timișoara limita de est a Banatului Severinului s-a mutat lîngă Orșova, ceea ce a însemnat întinderea Țării Românești pînă dincolo de Severin. În 1429 Banatul Severinului a fost dăruit Cavalerilor Teutoni împreună cu cetățile Orșova, Mehădia, Crașova, Sînpietru, Gureni dar aceștia l-au părăsit în 1432. La sfîrșitul secolului al XV-lea cronicarul italian Petru Raguzanus afirma că Banatul Severinului era o regiune românească unde se afla cetatea Severinului (în realitate Severinul se afla în Țara Românească). După 1526 prin prăbușirea regatului Ungariei această regiune a fost ocupată de otomani.

B O L O G A. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ, cetatea cu acelaș nume, aflat pe cursul superior al Crișului repede, pe valea Almasului, Sebeșului și Calatei cu o suprafață de cca. 750 km.p. Pe teritoriul său se aflau peste 20 sate, tîrguri și cetăți ca de ex. Valea Drăganului, Poeni, Săcuieni, Morlasca, Brăișoru, Sincrai, Buteni, Mărgău, Mînăsturul românesc, Tg. Huedin, Saula, Fildu de sus, Fildu de mijloc, Fildu de jos, etc., multe din ele fiind și azi. Inițial posesiune a coroanei ungare domeniul a fost dăruit în 1395 de Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei lui Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, ca loc de refugiu în cazul în care ar fi fost silit de otomani să părăsească țara. După Mircea cel Bătrîn domeniul a fost stăpînit și de alți domni pînă pe timpul

lui Radu al II-lea Praznaglava (1425) dată după care a fost luat de regatul Ungariei.

BRAN. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume* aflat în Țara Bîrsei la hotarul cu Țara Românească pe drumul comercial care unea Brașovul cu Cîmpulungul Muscel prin Rucăr și Dragoslavele pe teritoriul său cu o suprafață de peste 100 km.p. aflîndu-se în 1395 satele Zărnești și Tohanu. La sfîrșitul secolului al XIV-lea acest domeniu a fost dăruit de Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei lui Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești pentru a putea apăra mai bine Transilvania împotriva otomanilor. Posesiunea obținută sub formă de feudă a fost transmisă lui Mihail I succesorului său dar în 1419 a fost reluată de regele Ungariei. Pe timpul stăpînirii Branului teritoriul și cetatea au fost conduse de un dregător al domnului muntean.

CETATEA DE BALTĂ. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume** aflat în bazinul celor două Tîrnave, avînd o suprafață de cca. 1000 km.p. limitat la nord de apele Tîrnavei Mari și Pătîrjacăi, la vest de satele Boian și Vesău, la est de apa Zăgar iar la sud de cetatea Jitva și satul Sîntioana. La început posesiune a coroanei ungare apoi a unor nobili prin zălogire, domeniul a fost dăruit în 1484 ca feudă lui Ștefan cel Mare de către Matei Corvin, regele Ungariei pentru a-i proteja viața și bunurile în cazul în care acestea ar fi fost amenințate de otomani după scoaterea din domnie. Donația a fost reînnoită în 1492 de Vladislav al II-lea, regele Ungariei. În perimetrul de peste 140 km. se aflau la sfîrșitul secolului al XV-lea peste 30 de sate ca de ex. Velț, Bazna, Saroș, Laslău, Bahnea, Ceaus, Găiești, Baziaș, Seuca, Adămus, Cornești, Tîrnăveni, Custelnic, etc. multe existente și azi. Domeniul Cetății de Baltă a rămas în posesia domnilor Moldovei fără întrerupere pînă în vremea lui Petru Rareș. În 1538 acesta a fost ocupat de imperiali, apoi de voevodul Transilvaniei, Ștefan Mailat în timpul războiului dus pentru supremație în Transilvania între otomani și Curtea din Viena. După două decenii, în 1558 sprijinit de Înalta Poartă, Alexandru Lăpușeanu, domnul Moldovei a reușit să reintre în posesia acestui domeniu dar numai pînă în 1561, cînd a fost pierdut definitiv în favoarea voevodului Transilvaniei. Pe timpul cît Moldova a stăpînit domeniul conducerea acestuia a fost încredințată unor pîrcălăbi împuterniciți cu atribuții militare, administrative și judecătorești ale căror nume s-au păstrat în documentele vremii, de ex. Alexie 1507, Sava 1517, Mihul 1547, Petru 1550—1551, Ion Glăjan 1553, Luca 1559—1560.

CICEIUL. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume***, aflat la nord de orașul Dej avînd o suprafață de peste 1200 kmp., limitat la nord de Tg. Lăpuș și satul Rogoz, la vest de Ileanda, la est de Suciul de sus și Uriul de sus iar la sud-est de domeniul Unguraș. Inițial o posesiune a voevodului Transilvaniei a trecut apoi în stăpînirea familiei nobiliare Banfy. În 1484 domeniul a fost dăruit ca feudă de Matei Corvin, regele Ungariei lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei ca loc de refugiu în caz că ar fi silit de otomani să-și părăsească țara. O înnoire a donației s-a făcut în 1492 de către Vladislav al II-lea Jagello, regele Ungariei. Stăpînirea domnilor Moldovei asupra domeniului s-a continuat și sub urmașii săi neîntrerupt pînă în vremea lui Petru Rareș. La început domeniul a avut puține sate dar domnii Moldovei au sporit numărul lor prin cumpărare de la nobilii din vecinătate, de ex. Ștefan cel Mare

* vezi „Studii și articole de istorie“, LIII—LIV, 1986, p. 248—249.

** *Idem*, p. 244—245.

*** *Idem*, p. 246.

achiziționează Gîrbaciul, Văleni, Borcuț, Suciul de jos, Mașca, Rohia, Petrihazu, Bogdan al III-lea (cel orb) satul Dănăcușeni, Petru Rareș satul Top. O conscripție din 1553 a bunurilor funciare ale domeniului a consemnat existența a unui număr de aproape 50 de sate ca de ex. Reteag, Uriul de sus, Ciceu-Cristur, Batie, Sînmarghita, Lăpușul, Tg. Lăpuș, Mihăiești, Ciceu, Urișor, Suciul, Ileana, Rogoz, Cîtcău, Negrileşti, Cășeu, etc. cele mai multe păstrîndu-se și azi. Pe domeniu mai erau apoi multe mori de ex. la Reteag moară cu patru pietre, la Chirău una cu trei pietre, la Cristești și Lăpuș cite una cu două pietre, la Giurgești una cu o piatră. De pe acest domeniu se strîngeau multe venituri pentru visteria Moldovei, de ex. taxa vamală din cinci locuri: la Reteag, Urișor, Somcuț, Lăpuș, și Sînmarghita. De asemenea lîngă cetatea Ciceu funcționa un tîrg periodic anual unde veneau cu mărfuri negustori din toate ținuturile locuite de români. Cît timp au stăpînit domeniul, domnii Moldovei l-au administrat prin intermediul unor pîrcălabi imputerniciți cu atribuții fiscale, administrative, judecătorești și militare. Ei încasau de la contribuabili dările în natură și în bani care erau asemănătoare acelor percepute în Moldova ca darea pe stupi, pe vite, pe cereale, fructe, vin, etc. Din bunurile funciare ale domeniului unui domni ai Moldovei au făcut danii boierilor credincioși de ex. Alexandru Lăpușeanu a dat satul Urișor și o moară unui boier. În schimb Ștefan cel Mare a înființat o biserică la Vad pe Someș după aceia și o episcopie (care a funcționat pînă în secolul al XVII-lea) înzestrată de acesta cu venituri la care s-au adăugat cele acordate de Petru Rareș, de ex. satele Bogata românească și Bogata ungurească, acesta din urmă făcînd și biserica din satul Mihaiești. În 1561 domeniul a intrat definitiv în posesia principatului Transilvaniei. O descriere din secolul al XVI-lea a acestui domeniu cuprinde următoarele știri: „ținutul acesta al Moldovei e destul de frumos și șes și foarte bogate văi, orașe și sate, dar nu are deloc fortărețe decît una singură Ciceul, înconjurată de ziduri și întărită oarecum de la natură de rîuri. În aceasta nimic nu-i lipsește din cele trebuitoare pentru nevoile omului sau pentru plăcere; sînt dealuri cu vii și fructe și semănături și toate cele pentru trai, locul este foarte bogat în iazuri, bălți și heleștee, încît omul nu poate dori nimic mai mult decît trebuințele vieții...”.

FĂGĂRAȘ. Regiune din sudul Transilvaniei acoperită în evul mediu de păduri de fag și pini, numită uneori și „Țara Oltului”, așezată între munții cu acelaș nume și cursul mijlociu al Oltului, avînd ca limită de vest apa Racovicioara iar la est de localitatea Racosul de jos și munții Perșani. Pe teritoriul ei cu o suprafață de aproape 2500 km.p. numită în cele mai vechi documente „terra Blachorum” s-au constituit înainte de secolul X peste 25 de sate românești și cetăți țărănești întărite cu palisadă de lemn și val de pămînt, ca de ex. Porumbacu, Scorei, Cîrțișoara, Arpașu de sus, Arpașu de jos, Cîrța, Voila, Viștea de sus, Viștea de jos, Lupșa, Mîndra, Cuciulata, Șinca veche, Șinca nouă, etc. avînd ca centru politico-administrativ cetatea Făgăraș. După apariția cnezatelor și voevodatelor, în această regiune, voevodul Radu Negru — după tradiție* a unit Făgărașul cu cnezatele aflate la sud de Carpați întemeind astfel Țara Românească, care se întindea pe ambele versanți ale munților Făgăraș, domnul țării fiind și „herteg” (duce) de Făgăraș. După 1330 Făgărașul constituit într-un ducat a devenit vasal regelui Ungariei. Peste cîteva decenii în 1366, ca urmare a normalizării relațiilor politice româno-ungare acest ducat a fost restituit lui Vladislav I (Vlaicu), domnul Țării Românești. Într-un document de la el teritoriul este numit și „terra Făgăraș”. După Vladislav I (Vlaicu), domnii Țării Românești

* vezi „Studii și articole de istorie”, LIII—LIV, 1986, p. 249—251.

au stăpinit efectiv Făgărașul pînă în vremea lui Basarab cel Bătrîn Laiotă, intitulindu-se pe hrisoave „herteg al Făgărașului“, alte ori însă și „povățuitor“ (în sensul de guvernator) al plaiurilor Amlașului și Făgărașului, de ex. Dan al II-lea (1429), Vlad Dracul (1437). În acest timp aceștia și-au exercitat prerogativele de deplini stăpînitori prin intermediul unor mari dregători împuterniciți să perceapă dările, să apere teritoriul de dușmani, să judece pricinile dintre localnici; dările erau asemănătoare cu cele din teritoriul de la sud de Carpați, de ex. dijma de oi, de porci, de stupi, de vin, din cereale etc. Totodată domnii Țării Românești au acordat unor boieri scutiri de dări în Făgăraș, de ex. Vlad Dracul în 1441, Basarab cel Bătrîn Laiota în 1476. În acest timp domnii Țării Românești făceau danii din bunurile funciare ale acestei regiuni unor mari dregători credincioși lor, de ex. Mircea cel Bătrîn a dăruit satul Mîndra boierului Micu, iar satele Viștea de sus, Viștea de jos, Arpașul de sus și Arpașul de jos boierului Costea, după cum Vlad Dracul întărea unei slugi domnești, Roman părți cu rîu și munte la Sîmbăta de sus și un munte la Voivodeni iar Basarab cel Bătrîn Laiota întărea părți de munte la Șinca jupanului Șerban. Tot în acest timp unii domni au ridicat lăcașuri de cult, de ex. la Scorei întărite cu imunități. După domnia lui Basarab cel Bătrîn Laiota, domnii Țării Românești nu mai stăpînesc efectiv acest teritoriu, totuși ei mențin în titulatura lor pe hrisoave calitatea de domn „a toată Țara Românească și încă în cea ungiurească Amlașul și Făgărașul herteg ca Radu Paisie în 1537, sau „ca herteg părților de peste munți Amlașul și Făgărașul“, ca Radu Șerban în 1608 sau „herteg al părților de peste munte Amlașul și Făgărașul“ ca Matei Basarab în 1643; uneori această titulatură se schimbă, de ex. în 1599 Mihai Viteazul se intitulează „consilier“ (sinboulos). Amlașului și Făgărașului iar Matei Basarab în 1644 ca „povățuitor al plaiurilor Amlașul și Făgărașul“. În două rinduri Făgărașul cu tot domeniul a fost înstrăinat de regii Ungariei și anume în 1472 dat atunci orașului Sibiu și în 1480 dat atunci unor boieri munteni pribegi, în aceeași vreme pe domeniu aflîndu-se peste 70 sate românești, unele din ele așezate și pe malul drept al Oltului.

GEOAGIUL DE JOS. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume aflat pe valea Mureșului a fost dăruit în 1508 de Vladislav al II-lea, Jagello regele Ungariei lui Radu cel Mare, domnul Țării Românești ca feudă pentru sprijinul ce urma să-l acorde în lupta antiotomană. Pe teritoriul acestuia existau aproape 20 de sate ca de ex.: Băcia, Balșa, Bozes, Cib, Gigmău, Ardeu, Glod, Homorod, Almașul mic, Mada, Nădăstria, Almașul mare, Poiana, Rengheț, Tecărau, Voia, Rușan, etc. parte au rămas altele au dispărut în cursul vremii. Dăruit în 1510 unor nobili unguri domeniul a fost restituit tot ca feudă în 1517 lui Neagoe Basarab, domnul Țării Românești de către Ludovic al II-lea Jagello. În cei patru ani cît l-a stăpînit efectiv, domnul muntean a întreprins o călătorie pe acest domeniu pentru a-și îngriji sănătatea la apele termale din regiune. Tot în acest răstimp acesta a ridicat și biserica din satul Almașul mare. După moartea lui Neagoe Basarab domeniul a fost dăruit unor boieri munteni pribegi în Transilvania printre ei aflîndu-se și marele ban Preda Craiovescu.

SÎMBĂTA DE SUS. Domeniu feudal aflat la poalele versantului de nord al munților Făgăraș și pe valea Oltului. Inițial posesiune princiară, acesta a fost cumpărat în 1653 cu 800 galbeni de Preda Brâncoveanu, mare vornic muntean; confiscat după moartea acestuia de către Mihai Apafi I, principele Transilvaniei, în 1681 acesta a revenit lui Constantin Brâncoveanu, marele logofăt, nepotul de fiu al lui Preda Brâncoveanu, dar numai după ce l-a răscumpărat

cu 1000 galbeni de la Gheorghe Banffy, guvernator al Transilvaniei. La acest domeniu Constantin Brâncoveanu a mai adăugat, după ce a ajuns domn al Țării Românești, și alte sate de ex.: Simbăta de jos, Rucăr pe Olt, Poiana Mărului, Ciuncul mic, Somartin, Tamaș, Pataca și pe cheltuiala sa a ridicat pe domeniu palatul și biserica de la Simbăta de sus în 1696.

ȘINTEU. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume aflat pe ambele versanturi ale munților Plopișului, pe văile apelor Crișul repede, Bereteul, Barcău, Valea Mare și mărginit la sud de munții Pădurea Craiului. În secolul al XV-lea a făcut parte din domeniul coroanei ungare dar în 1622 a intrat în posesiunea lui Gavrilă Movilă, fostul domn al Țării Românești (1618—1620), care după ce a părăsit tronul s-a refugiat în Transilvania și s-a căsătorit apoi cu o nobilă ungară, care stăpînise pînă atunci domeniul. O conscripție din 1606 a acestui domeniu a înregistrat prezența a peste 60 de sate, cetăți și tîrguri cele mai multe locuite de români (possessio walachalis) de ex. Aleșd, cetatea Borod, Pestis, Bogei, Bulz, Lorău, Bratca, Vadul Crișului, Derna, Popești, Săcalașău, Voivozi, Cintelec, Margine, Tinăud, Josani, Gheghie, Luncșoara, Groși, Pestia, Lungașul de sus, Lungașul de jos, Copăcel, Surduc, etc. unele s-au mai păstrat și azi, altele au dispărut cu timpul. Întrucît domeniul controla căile de acces pe apă și uscat spre centrul Transilvaniei el a fost trecut în 1657 pe seama posesiunilor lui Gheorghe Rakoczy al II-lea, principele Transilvaniei. În acelaș an însă a fost zălogit pentru o mare sumă de bani lui Constantin Șerban, domnul Țării Românești care prin neplata banilor de debitor a intrat în stăpînirea acestuia pentru trei ani de zile, dată după care a reintrat în stăpînirea principatului Transilvaniei.

ȚARA HAȚEGULUI. Regiune în sudul Transilvaniei, vatră de formare a poporului român, atestată documentar în secolul al XIII-lea sub numele de „terra Harszoc” (1247). În evul mediu timpuriu această depresiune montană avea ca limită de sud Izvoarele apelor Barbat, Sibiușel, Rîul Mare și munții Retezat, spre vest Poarta de fier a Transilvaniei și munții Poiana Ruscăi, spre nord cursul mijlociu al Mureșului (dar pe malul stîng) și spre est munții Șirianului. Pe o suprafață de circa 1300 km.p. cele mai multe așezări rurale erau așezate pe văile apelor precum și dealungul vechiului drum roman care lega Sarmissegetuza Ulpia Traiana de partea Banatului, ca de ex. Streiul, Singeorgiu Strei, Orăștioara, Subcetate, Densus, Costești, Lunca, Sîntămăria Orlea, Matești, Crivadia, etc. În total aproape 200 sate. Țara Hațegului făcea legătura cu Banatul Severinului prin pasul Poarta de fier a Transilvaniei iar cu Oltenia prin pasul Vilcan. Pînă în secolul al XIII-lea în această regiune obștile satești locale s-au constituit în cnezate de vale (10 identificate pînă acum) și s-au bucurat de autonomie administrativă și judecătorească conducîndu-se după vechiul drept românesc (jus valachicus). Aceste cnezate de vale au întreținut legături cu cnezatele românești din nordul Olteniei. Din punct de vedere politic la începutul secolului al XIII-lea înainte de invazia tătarilor (1241) Țara Hațegului a făcut parte din voevodatul românesc al lui Litovoi (terra Lytua) întins între Banatul Severinului și apa Oltului, la sud de Carpați. După cîteva decenii, în 1274 refuzul lui Litovoi voevod de a recunoaște suzeranitatea regelui Ungariei care căuta să-și extindă expansiunea și în sudul Carpaților a determinat un an mai tîrziu desprinderea Țării Hațegului cu forța de legăturile sale politice cu voevodatul muntean, transformarea ei într-un comitat regal și integrarea ei în structurile teritoriale administrative ale voevodului Transilvaniei. În confruntarea militară din 1277 dintre voevodul Litovoi care încerca să recupereze Țara Hațegului și oștile ungare, acesta a fost

ucis în luptă; în felul acesta Țara Hațegului a rămas în componența regatului Ungariei.

UNGURASUL. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume, atestat documentar în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, aflat la sud-est de orașul Dej, întins pe o suprafață de aproape 600 km.p. Inițial posesiune a voevodatului Transilvaniei (sec. XIII—XIV) a trecut ulterior în stăpînirea unor nobili (sec. XV) și apoi a episcopului de Oradea (primele decenii ale sec. XVI). În 1529 prin tratatul de la Lipova, domeniul a fost dăruit ca feudă de Ioan Zapolia, principele Transilvaniei lui Petru Rareș, domnul Moldovei pentru sprijinul militar acordat în lupta contra Habsburgilor. Pe timpul stăpînirii lui, domnul Moldovei a numit pîrcălabi la conducerea acestuia cu reședință în cetatea cu acelaș nume, împuterniciți cu atribuțiuni militare, administrative și judecătorești de ex. pîrcălabii Matei, Rohatiu. O conscripție din secolul al XVI-lea a domeniului a înregistrat peste 30 de sate, marea lor majoritate românești, de ex. Unguraș, Mintiul Gherlei, Gherla, Sîniacob, Sînmartin, Nicula, Săratel, Petrești, Țentea, Apatiu, Buda, Sintioana, Cămărașul, unele existente și azi. Prin deteriorarea relațiilor politice dintre Transilvania și Moldova, în 1536 acest domeniu a fost dat de Ioan Zapolia lui Ștefan Mailat.

VINȚUL DE JOS. Domeniu feudal aflat pe valea Mureșului între Alba Iulia și Blandiana, avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume*. Inițial domeniu al coroanei ungare a fost dăruit în 1522 de către Ludovic al II-lea Jagello, regele Ungariei lui Radu de la Afumați, domnul Țării Românești ca feudă pentru refugiu în Transilvania; dania a fost întărită în 1529 de către Ioan Zapolia, principele Transilvaniei. Domeniul cuprindea în hotarele sale cinci sate: Cîrna, Răcătau, Sibîșani, Ascuta și Inuri, fiind condus de un pîrcălab împuternicit cu atribuții fiscale, judecătorești și militare, care a încasat veniturile de la contribuabili. După moartea lui Radu de la Afumați (1529) domeniul a revenit abia după un deceniu în 1539 în stăpînirea lui Radu Paisie, domnul Țării Românești, care l-a păstrat tot ca feudă pînă în 1545 dată după care revine definitiv în stăpînirea principatului Transilvaniei.

VURPĂR. Domeniu feudal avînd ca centru politico-administrativ cetatea cu acelaș nume** aflat pe cursul mijlociu al Mureșului în apropiere de Vințul de jos. Inițial posesiune a coroanei ungare a fost dăruit în 1522 de Ludovic al II-lea Jagello, regele Ungariei lui Radu de la Afumați, domnul Țării Românești ca loc de refugiu în cazul cînd ar fi fost silit de împrejurări în lupta cu otomanii să părăsească tronul; în schimb, domnul muntean a cedat cetatea Poenari, regelui ungar. Anulată după moartea lui Radu de la Afumați (1529) dania a fost reinnoită lui Radu Paisie, domnul Țării Românești în 1539 de către Ioan Zapolia, principele Transilvaniei care a stăpînit-o pînă în 1545, ca feudă, dată după care a rămas în stăpînirea principatului Transilvaniei.

P.S. Între aceste fișe de dicționar n-au fost incluse unele posesiuni ale lui Mihai Viteazul în Transilvania și anume satele MĂNĂRADE de lîngă Blaj, LONA și castelul BUIA de lîngă Mediaș cu un domeniu întins pe care se aflau 30 de sate, dăruite ca feudă de Sigismund Bathory, principele Transilvaniei în 1596, ca loc de refugiu după părăsirea Țării Românești temporar, în urma luptelor anti-otomane din 1595. De reținut că satul MĂNĂRADE a fost cumpărat în 1616 de Ioan Movilă, pretendent la tronul Moldovei, refugiat atunci la curtea lui Gheorghe

* vezi „Studii și Articole de istorie“, LIII—LIV, 1986, p. 253—254.

** *Idem*, p. 253.

Rakoczy I, principele Transilvaniei. De asemenea n-au mai fost incluse domeniile RODNA și BISTRIȚA, acesta din urmă cu 23 de sate stăpânite vremelnic în 1529—1530 de Petru Rareș, domnul Moldovei, obținute ca feudă în condiții de conjunctură de la Ioan Zapolia, principele Transilvaniei, în perioada războiului cu Habsburgii.

CONSTANTIN ȘERBAN